

AINEVALDKOND “ SOTSIAALAINED”

1. Valdkonnapädevus

Sotsiaaalainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaaalainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

2. Ainevaldkonna õppeained

Õppeaine	I kooliaste +1 inimeseõpetus?			II kooliaste			III kooliaste		
	1. kl	2. kl	3. kl	4. kl	5. kl	6. kl	7. kl	8. kl	9. kl
inimeseõpetus	-	1	1	-	1	1	1	1	-
ajalugu	-	-	-	-	1+1	2	2	2	2

ühiskonnaõpetus	-	-	-	-	-	1	-	-	2
-----------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---

3. Ainevaldkonna kirjeldus

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe välitel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut

1. iseendaga (intrapersonaalne: eneseusaldus, eneseregulatsioon, eneseanalüüs, empaatia, autonoomia ja vastutus) - enesemääratluspädevus;
2. lähikonnas (interpersonaalne: suhestumine, osalus ja turvaline kohanemine erinevates sotsiaalsetes kontekstides) - sotsiaalne pädevus;
3. ühiskonnas (institutsionaalne: poliitika, valitsemine, riik, vabakond, turg, meedia jt ühiskonnaelu korraldamise vormid) - kodanikupädevus.

Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus.

Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele (lähiümbrus, kogukond, ühiskond, globaalne) lisandub ajaline/ajalooline (minevik, olevik, tulevik) mõõde.

Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

4. Lõimingu korraldamine ainevaldkonnas

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.

Sotsiaallained on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Keel ja kirjandus, sh võõrkeeled. Kujundatakse oskust väljendada end selgelt ja asjakohaselt

nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste. Õpilasi juhatakse kasutama kohaseid keelevahendeid, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgima õigekeelsusnõudeid. Tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, meediakirjaoskust, teabe hankimist, selle kriitilist hindamist, tööde vormistamist ning intellektuaalse omandi kaitset. Sotsiaalainete õppimise kaudu täiendatakse õpilaste teadmisi erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest. Õpilasi suunatakse märkama oma kultuuri ja teiste kultuuride erinevusi ning neist lugu pidama. Juhatakse tähelepanu erinevate suhtluskeskkondade reeglitele ning ühiskondlikule mitmekesisusele. Selgitatakse võõrkeelse algupäraga mõisteid, võõrkeeleoskust arendatakse ka lisamaterjali otsimisel ja mõistmisel.

Matemaatika. Kujundatakse järgmisi oskusi: ajaarvamine; ressursside plaanimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusained. Õpitakse mõistma looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist.

Tehnoloogia. Käsitlevate teemade kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada tehnovahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kunstiained. Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist eneseväljendusoskust.

Kehaline kasvatus. Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

5. Üldpädevuste kujundamine

Õpilastes kujundatavad üldpädevused on:

- 1) kultuuri- ja väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide seisukohast; tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustada inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust; teadvustada oma väärtushinnanguid;
- 2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – suutlikkus ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust; teada ja järgida ühiskondlikke väärtusi ja norme; austada erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvuste omapära; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel;
- 3) enesemääratluspädevus – suutlikkus mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades; käituda ohutult ja järgida tervislikke eluviise; lahendada suhtlemisprobleeme;
- 4) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks, hobideks, tervisekäitumiseks ja karjäärivalikuteks vajaminevat teavet; planeerida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada õpitud erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varemõpitud; analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust ning selle põhjal edasise õppimise vajadusi;
- 5) suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada; ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust;
- 6) ettevõtlikkuspädevus – suutlikkus ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, aidata kaasa probleemide lahendamisele; seada eesmärged, koostada plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; reageerida loovalt, uuendusmeelselt ja paindlikult muutustele; võtta arukaid riske; rakendada finantskirjaoskust;
- 7) digipädevus – suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvus ühiskonnas nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväärsust; osaleda digitaalses sisuloomes, sh tekstide, piltide, multimeediumide loomisel ja kasutamisel; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ja teha koostööd erinevates digikeskkondades; olla teadlik digikeskkonna ohtudest ning osata kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti; järgida digikeskkonnas samu moraalil- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.

Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse-tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse

edendamisele.

6. Läbivate teemade käsitlemine

Elukestev õpe ja karjääri plaanimine.

Kujundatakse iseseisva õppimise oskus, mis on tähtis alus elukestva õppe harjumuste ja hoiakute omandamisele. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse hoiakuid, mida on õpilasele vaja tulevases tööelus. Õpilastele tutvustatakse sotsiaalvaldkonnaga enim seotud ameteid, erialasid ja edasiõppimisvõimalusi. Kujundatakse arusaama ühiskonnas toimuvate muutuste põhjustest ja tagajärgedest ning sellest, mil moel mõjutavad need õpilase valikuid ja tulevikku määravaid otsuseid. Erinevate õppetegevuste kaudu saavad õpilased ülevaate tööturu üldisest olukorrast ja tulevikuproгноosidest, tööõigusest, erinevatest töödest eri tegevusvaldkondade ameti- ja kutsealadel ning kasutada seda infot nii tulevast õpitavat eriala valides kui ka pikemaajalist karjääri plaanides. Erinevaid ameteid ja elukutseid tutvustades pööratakse tähelepanu töö iseloomule, töökeskkonnale, töötingimustele ning vajalikele teadmistele, oskustele ja isiksuseomadustele. Õpe annab õpilasele teadmised sellest, et erinevate tööde tegemisel on erinevad nõuded ja töötingimused. Õpilast juhatakse analüüsima, millised on tema eeldused huvipakkuva töö tegemiseks, sh sobiv terviseseisund, füüsiline vorm, füsioloogilised eeldused. Õpilane hakkab analüüsima oma võimeid, oskusi ja väärtusi ning seostama neid tulevase haridustee ja tööelu valikutega, koostades esmase karjääriplaani.

Keskkond ja jätkusuutlik areng. Toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonnaja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus. Toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning on kaasatud kohalikkude kogukonda käsitlevate otsuste tegemisse.

Kultuuriline identiteet. Toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisaadi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Teabekeskkond. Toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaksvõetud kommunikatsioonieetikast.

Tehnoloogia ja innovatsioon. Toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutama oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Tervis ja ohutus. Toetatakse õpilase kasvumist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

Väärtused ja kõlblus. Toetatakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes mõistab üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja

väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

7. Õppekorralduse erisused (ehk õppe kavandamine ja korraldamine)

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaiks ning loovaiks ja kriitiliselt mõtlevaiks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest. Põhikoolis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatus rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätkaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutest;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamise, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- 7) rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- 8) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- 9) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitlus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimis põhine, kasutatakse esmaseid ja teiseseid allikaid. Kõikides sotsiaalainetes tuleb lisaks põhiteemadele käsitleda ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutada õppe ilmetamiseks näiteid ümbritsevast elust.

8. Ainevaldkondlikud hindamise erisused

Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutusest ja õpilase individuaalsest arengust ning toetatakse selle kaudu õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga ennastjuhtivaks õppijaks. Hindamise alus on valdkonna ainekavades kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka üldpädevuste arengu

ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida esitatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnatena. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnatel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal. Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid. Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima. Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide ja kohanimede, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele. Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppe-eesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. **Ajaloos** hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloo-sündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusvääruse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mitterumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

9. Õppekeskkonna erisused

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivaldavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja

tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõendus põhjustest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;
- 2) kasutada ainekava eesmärke toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

10. INIMESEÕPETUSE ainekava

Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmeis, toetades õpilase toimetulekut iseendaga, eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväarsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Teadmised, oskused ja hoiakud

I kooliaste

I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

1. Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku.
2. Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse.
3. Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel.
4. Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.
5. Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust.

6. Tunneb liiklusreegleid.
7. Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust.
8. Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi.
9. Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust.
10. Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida.
11. Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana. 12. Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.
13. Oskab oma tervist hoida.
14. Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest.
15. Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist.
16. Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi.
17. Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana.
18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.

II kooliaste

Õpilane:

1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist.
2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv.

3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust.
4. On loov ja ettevõtlik.
5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.
6. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena.
7. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid.
8. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi.
9. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust.
10. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest.
11. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust.
12. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida.
13. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele.
14. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi.

15. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

III kooliaste

Õpilane:

1. Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
2. Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas.
3. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.
4. Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvate õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.
5. On loov ja ettevõtlik.
6. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.
7. Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
8. Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.
9. Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
10. Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.
11. Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.

12. Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.

13. Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.

14. Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

2. KLASS

Õpitulemused

Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)

Teema: Mina

Õpitulemused:

Õpilane:

- 1) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- 2) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 3) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.

Õppesisu:

Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine.

Positiivne suhtumine endasse ja teistesse.

Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes.

Minu erinevused ja sarnasused teistega. Sallivus.

Praktilised tööd:

Diskussioon.

Individuaalne, paaris- ja rühmatöö.

Mõttekaart.

Loovtöö.

	Õppemäng.
<p>Teema: Mina ja tervis</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust; 2) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid; 3) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi. 	<p>Õppesisu:</p> <p>Tervis. Tervise eest hoolitsemine.</p> <p>Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus.</p> <p>Keha eest hoolitsemine.</p> <p>Terve ja haige inimene.</p> <p>Abi saamise võimalused.</p> <p>Vajadusel abi kutsumine.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon.</p> <p>Arutelu.</p> <p>Individuaalne, paaris- ja rühmatöö.</p> <p>Rollimäng.</p> <p>Mõttekaart.</p> <p>Multifilm.</p> <p>Loovtöö.</p> <p>Õppemäng.</p> <p>Joonistus.</p>
Teema: Mina ja minu pere	Õppesisu:

<p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest; 2) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas. 	<p>Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid.</p> <p>Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine.</p> <p>Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon.</p> <p>Arutelu.</p> <p>Individuaalne, paaris- ja rühmatöö.</p> <p>Mõttekaart.</p> <p>Rollimäng.</p> <p>Loovtöö.</p> <p>Õppemäng.</p> <p>Video.</p>
<p>Teema: Mina ja Eesti</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha; 2) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva; 3) teab, kes on Eesti Vabariigi president; 	<p>Õppesisu:</p> <p>Eestimaa ja kodukoht.</p> <p>Eesti pealinn.</p> <p>Eesti Vabariigi sünnipäev.</p> <p>Eesti president.</p> <p>Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid.</p>

<p>4) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;</p> <p>5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;</p> <p>6) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt.</p> <p>7) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest:</p> <p>8) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja.</p>	<p>Oma kodukoha olulised paigad ja inimesed.</p> <p>Eesti rahvakombed ja tavad minevikus ja tänapäeval.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon.</p> <p>Arutelu.</p> <p>Individuaalne, paaris- ja rühmatöö.</p> <p>Joonistus.</p> <p>Multifilm.</p> <p>Loovtöö.</p> <p>Õppemäng.</p> <p>Video.</p> <p>Õppekäik.</p>
<p>Teema: Mina: aeg ja asjad</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;</p> <p>2) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;</p> <p>3) sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega;</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Mina: aeg ja aja planeerimine.</p> <p>Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas.</p> <p>Erinevad meeled oma õpitegevuse ja vaba aja tegevuse kavandamisel.</p> <p>Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimete ja.</p> <p>Oma igapäevalikute seos oma tulevikueesmärkidega.</p> <p>Praktilised tööd:</p>

<p>4) seostab igapäevavalikuid tulevikueesmärkidega.</p>	<p>Diskussioon. Arutelu. Individuaalne, paaris- ja rühmatöö. Multifilm. Loovtöö. Õppemäng.</p>
<p>3. KLASS</p>	
<p>Õpitulemused</p>	<p>Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)</p>
<p>Teema: Mina</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; 2) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi; 3) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi; 4) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest 	<p>Õppesisu:</p> <p>Mina. Igäühe väärtuslikkus. Positiivne suhtumine endasse.</p> <p>Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne. Sallivus.</p> <p>Inimeste õigused ja kohustused. Vastutus.</p> <p>Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon ja paaristöö.</p> <p>Loovtöö: plakat, poster.</p> <p>Mõistekaart.</p> <p>Multifilmid.</p>

peres, koolis ja ühiskonnas.	Rühma- ja paaristöö. Individuaalne töö.
<p>Teema: Mina ja tervis</p> <p>Õpiulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve; 2) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste; 3) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi. 	<p>Õppesisu:</p> <p>Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis.</p> <p>Tervislik eluviis.</p> <p>Terviseriskid.</p> <p>Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest.</p> <p>Esmaabi.</p> <p>Abi saamise võimalused.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon.</p> <p>Mõistekaart.</p> <p>Rühma- ja paaristöö.</p> <p>Individuaalne töö.</p> <p>Videod.</p> <p>Rollimängud, õppemängud.</p> <p>Demonstratsioon ja praktiline tegevus.</p>
Teema: Mina ja teised	<p>Õppesisu:</p> <p>Reeglid ja käitumisnormid.</p>

Õpitulemused:

Õpilane:

- 1) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 2) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 3) demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 4) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid;
- 5) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 6) märkab liiklusohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;
- 7) teab, et vägivald on eri vormid;
- 8) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 9) teab abi saamise võimalusi inimväärkust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;

Seadused.

Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine.

Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses.

Liiklusreeglid.

Liiklusreeglite järgimine.

Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses.

Vägivald ja selle erinevad vormid.

Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed.

Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral.

Sõprus ja sõpruse hoidmine.

Koostöö vajalikkus.

Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine. Heategemine ja heategevus.

Praktilised tööd:

Diskussioon ja paaristöö.

Juhtumianalüüs.

Rühma- ja paaristöö.

Individaalne töö.

<p>10) demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalda korral;</p> <p>11) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust.</p>	<p>Rollimäng.</p> <p>Töö tekstiga.</p> <p>Näitlikustamine.</p> <p>Videod. Multifilmid.</p> <p>Loovtööd.</p>
<p>Teema: Mina: teave ja asjad</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) loetleb erinevaid teabeallikaid; 2) leiab infot erinevatest allikatest; 3) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest; 4) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte; 5) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel; 6) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine; 	<p>Õppesisu:</p> <p>Teave. Erinevad teabeallikad.</p> <p>Teabeallikate kasutamine.</p> <p>Teabeallikate usaldusväärsus.</p> <p>Meedia kasutusvõimalused ja ohud.</p> <p>Turvaline meediavahendite kasutamine.</p> <p>Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine.</p> <p>Vastutus. Oma kulutuste plaanimine.</p> <p>Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel.</p> <p>Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähimbruses.</p> <p>Praktilised tööd:</p> <p>Diskussioon ja paaritöö.</p> <p>Rühmatöö.</p> <p>Juhtumianalüüs.</p> <p>Rollimäng:</p>

<p>7) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.</p>	<p>Töö tekstiga. Individuaalne töö. Näitlikustamine. Multifilmid, videod. Loovtöö.</p>
5. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
<p>TERVIS Õpitulemused: Õpilane: 1) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; 2) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); 3) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid; 4) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;</p>	<p>Õppesisu: Tervis. Tervise olemus. Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis. Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid. Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad. Stress. Stressiga toimetulek. Meedia osa tervisega seotud otsustes. Terviseteemalised veebilehed. Tervislik eluviis. Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis</p>

<p>5) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;</p> <p>6) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.</p>	<p>Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen).</p>
<p>MURDEIGA JA KEHALISED MUUTUSED</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;</p> <p>2) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Murdeiga elukaares. Murdeea olulisus. Murdeea füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused. Igäühel oma tempo.</p> <p>Toimetulek muutustega.</p> <p>Suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd.</p> <p>Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega.</p> <p>Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.</p>
<p>TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid).</p> <p>Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.</p>

<p>ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumises;</p> <p>2) selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;</p> <p>3) toob näiteid meediaga seotud ohtudest;</p> <p>4) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;</p> <p>5) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseemalist infot, järgides autoriõigust;</p> <p>6) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;</p> <p>7) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.</p>	<p>Reeglid ja normid. Seadused (sh liikluseadus). Reeglite ja normide vajalikkus.</p> <p>Ohtu käitumine kodus, koolis, tänaval, metsas, puhkelaladel, sh vee-, tule- ja elektriõhtus.</p> <p>Toob näiteid meediaga seotud ohtudest (sh reklaam, internetis levivad pettused, küberkiusamine ja sotsiaalmeedia mõju enesehinnangule ning tervisekäitumisele).</p> <p>Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine.</p> <p>Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseemalist infot, järgides autoriõigust.</p> <p>Uimastid. Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. Illegaalsed ja legaalsed uimastid.</p> <p>Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele.</p> <p>Kofeiini sisaldavate jookide (sh energiajook, kohv,</p>
---	---

	<p>energiavesi) mõju tervisele.</p> <p>Tervislikud valikud uimastitega seotud olukordades, tervislikud alternatiivid uimastite kasutusele.</p> <p>Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalda ja uimastiennetuses).</p> <p>Oskus öelda “ei”. “Ei” ütlemise ja väljendamise viisid.</p> <p>Otsused/ otsustamine. Otsuste tagajärjed. Vastutus oma otsuste eest. Kaaslaste mõju otsustele</p> <p>Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine). Kiusamisega hakkama saamine ja abi saamise võimalused.</p>
<p>HAIGUSED JA ESMAABI</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;</p> <p>2) demonstreerib õpituatsioonid esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused. Haigestumise põhjused.</p> <p>Haigestumise vältimise viisid.</p> <p>Õnnetused. Õnnetuste vältimine. Siia sobiks ka: sh vee-, tule- ja elektriõhtuse tagamine.</p>

abi.	Esmaabi. Abi kutsumine. Tervis - inimese väärtuslikum vara.
6. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
MINA JA SUHTLEMINE Õpitulemused: Õpilane: 1) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; 2) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; 3) mõistab oma võimalusi alгатada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikkust tegutsemisest; 4) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga.	Õppesisu: Enesetundmine. Mina-pilt (kirjeldav ja hinnanguline osa). Enesehinnang. Enesehinnangu kujunemine. Eneseanalüüs. Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine. Väärtused. Huvid. Võimed. Ettevõtlikkus, selle väljendumine tegutsemisel. Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas. Ettevõtlikkus ja tööelu.
SUHTLEMINE TEISTEGA Õpitulemused: Õpilane: 1) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb.	Õppesisu: Suhtlemise mõiste. Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine) Verbaalne suhtlemine. Mitteverbaalne suhtlemine.

<p>2) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid.</p> <p>3) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele.</p> <p>4) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära.</p> <p>5) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus.</p> <p>6) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust.</p> <p>7) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel.</p> <p>8) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.</p> <p>9) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme.</p>	<p>Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele. Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised.</p> <p>Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele. Eelarvamused.</p> <p>Stereotüübid.</p> <p>Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele.</p> <p>Sallivus. Aktsepteerimine.</p> <p>Tõendus põhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused (otsuste langetamine ja probleemide lahendamine; loov ja kriitiline mõtlemine; emotsioonide ja stressiga toimetulek; enesetunnetus - ja, suhtlemisoskus)</p> <p>riskikäitumise (uimastikasutamine ja vägivald) ennetamisel.</p> <p>“Ei” ütlemist eeldavad olukorrad. “Ei” ütlemise viisid, julgus ja tähtsus.</p> <p>Internet. Interneti võimalused ja ohud. Turvaline internetikasutus.</p> <p>Viisakas, austav ja hooliv suhtlemine.</p>
--	--

<p>SUHTED TEISTEGA</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi.</p> <p>2) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest.</p> <p>3) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist.</p> <p>4) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Inimeste erinevused.</p> <p>Vajadused. Väärtused. Erivajadused.</p> <p>Sallivus.</p> <p>Prosotsiaalne käitumine. Õigus, vastutus, hoolivus, ausus.</p> <p>Vastutus enda sõnade ja tegude eest, s.h internetis.</p> <p>Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine.</p> <p>Tõhus sotsiaal-emotsionaalne eneseväljendus. Usaldus suhetes. Sõprus. Empaatia.</p> <p>Tunded ja nende tõhus väljendamine. Vastutus enda sõnade ja tegude eest- vastutus oma enda käitumise üle.</p>
<p>KONFLIKTID JA PROBLEEMILAHENDUS</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;</p> <p>2) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;</p> <p>3) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Konflikt kui suhtepeblem. Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid.</p> <p>Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid.</p> <p>Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumise otsustamisel</p> <p>Probleemide lahendamise viisid, s.h internetis - tõhusad ja mittetõhusad.</p>

<p>4) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;</p> <p>5) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;</p> <p>6) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;</p> <p>7) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia.</p>	<p>Probleemilahenduste eelised ja puudused.</p> <p>Koostöö võimalused. Koostöise tegevuse eelised.</p> <p>Kaaslaste mõju otsustele.</p> <p>Abistav ja kahjustav mõju.</p> <p>Grupi surve.</p> <p>Mõjutamine. Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine). Toimetulek vägivallaga, sh kiusamisega, abi saamise võimalused.</p> <p>Vastutus oma tegude, käitumisviiside ja sõnade eest.</p>
<p>POSITIIVNE MÕTLEMINE</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;</p> <p>2) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Positiivne mõtlemine. Positiivne enesesisendus.</p> <p>Edeneva mõtteviisi arendamine.</p> <p>Positiivsed omadused.</p>
<p>7. KLASS</p>	
<p>Õpitulemused</p>	<p>Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)</p>

<p>INIMESE ARENG JA MURDEIGA</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;</p> <p>2) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;</p> <p>3) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast.</p> <p>4) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju, inimese valikud.</p> <p>Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule.</p> <p>Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares.</p> <p>Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused.</p> <p>Suguküpsus, sootunnused, keha muutumine.</p> <p>Seksuaalsuse mõiste. Seksuaalsuse areng ja murdeiga.</p> <p>Arengu individuaalsus.</p>
<p>INIMENE, VALIKUD JA ÕNN</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;</p> <p>2) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;</p> <p>3) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste,</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist.</p> <p>Positiivse minapildi kujundamine.</p> <p>Eneseanalüüs, väärtused, teadlikud valikud ja vastutus elus.</p> <p>Enesekasvatuse võtted. Enesearendamine oma elutee kujundamisel.</p>

<p>võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;</p> <p>4) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.</p>	<p>Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus.</p>
<p>INIMENE JA RÜHM</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;</p> <p>2) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;</p> <p>3) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;</p> <p>4) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Rühm. Erinevad rühmade liigid. Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas. Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed.</p> <p>Koostöised ja võistluslikud rühma tegevused.</p> <p>Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostöises tegevuses.</p> <p>Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet.</p> <p>Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavatest olukordades.</p> <p>Suhete säilitamine. Erimeelsustega toimetulek, sh konfliktid.</p>

<p>TURVALISUS, TERVISE- JA RISKIKÄITUMINE</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;</p> <p>2) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;</p> <p>3) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;</p> <p>4) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Inimese heaolu komponendid (sh vaimne heaolu).</p> <p>Laste heaolu mõjutavad tegurid (materiaalne, füüsiline, vaimne, sotsiaalne) kogukonna tasandil. Lapse ja noore vaimse heaolu tõstmise võimalused koolis ja kogukonnas.</p> <p>Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine indiviidi tasand: tõhusad sotsiaalsed oskused ja keeldumisoskused. Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine: kogukonna ja ühiskonna tasandil.</p> <p>Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas.</p> <p>Laste ja noorte õigusi, tervist ja heaolu kaitsvad seadused.</p>
<p>8. KLASS</p>	
<p>Õpitulemused</p>	<p>Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)</p>

TERVISEKÄITUMINE

Õpitulemused:

Õpilane:

- 1) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
- 2) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 3) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 4) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- 5) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
- 6) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- 7) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- 8) analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;

9) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna

Õppesisu:

Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis.

Tervise aspektide vastastikused seosed.

Tervisliku eluviisi (toitumine, kehaline aktiivsus, piisav puhkus ja uni) mõju tervise erinevatele aspektidele.

Tervisealased infoallikad, Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus.

Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad.

Stress. Stressiga toimetulek.

Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras.

Abistamine, abi otsimine ja leidmine.

Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad.

Tegurid, mis mõjutavad terviseseisundit.

Eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse ning tervisteenuste mõju inimese tervisele.

Tervisliku eluviisi tähtsus igapäevaelus.

Tegurid, mis mõjutavad Eesti rahvastiku (sh noorte) tervist ja tervisenäitajaid.

Keskkonnateadlik tegevus lähiümbruses ja

<p>ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; 10)toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.</p>	<p>kogukonnas kui terviseedendus.</p>
<p>SUHTED JA SEKSUAALSUS Õpitulemused: Õpilane: 1) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata; 2) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; 3) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; 4) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle</p>	<p>Õppesisu: Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprusuhe, paarisuhe). Lähisuhe ja tunded lähisuhtes. Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine. Inimlik lähedus ja soojus suhetes. Kiindumussuhted varases lapseeas lapse ja vanema vahel. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus. Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes. Lähisuhtevägivad ja selle liigid. Abi saamise võimalused. Turvalised lähisuhted. Seksuaalsuse mitmekesisus. Seksuaalkäitumine. Sooidentiteet, Sooline mitmekesisus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgüünne,</p>

<p>individuaalsust;</p> <p>5) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;</p> <p>6) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;</p> <p>7) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi;</p> <p>8) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele.</p>	<p>maskuliinne).</p> <p>Seksuaalne orientatsioon.</p> <p>Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietapid (seksuaalsuse trepp.)</p> <p>Erineva seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteediga inimeste õigused ja võrdne kohtlemine.</p> <p>Turvaline seksuaalkäitumine. Vastutus.</p> <p>Rasestumisvastased meetodid.</p> <p>Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine.</p> <p>Seksuaalõigused, Seksuaalne enesemääramisõigus.</p> <p>Seksuaalsusega seotud müütide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.</p>
<p>TURVALISUS, TERVISE- JA RISKIKÄITUMINE</p> <p>Õpitulemused:</p> <p>Õpilane:</p> <p>1) demonstreerib õpituatsioonid inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;</p> <p>2) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning</p>	<p>Õppesisu:</p> <p>Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalda vormid.</p> <p>Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused.</p> <p>Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad väärarvamused. Uimastite</p>

sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; 3) demonstreerib õpisisituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvus. Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades, sh tule-, vee- ja elektriõhutus.

11. AJALOO ainekava

Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades

kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimesi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;
- 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti.

Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemise tagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist erinevates allikates.

Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja

mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased. Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.

Teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliaste

1. Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid, ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline.
2. Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed.
3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis.
4. Teab näiteid kodukoha minevikust.
5. Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos.
6. Mõistab, kuidas kujunes inimasustus.
7. Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu.
8. Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on

maailm erinev.

9. Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.

10. Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos.

11. Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata.

12. Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos.

13. Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal.

14. Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. 15. Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

III kooliaste

1. Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu.

2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte.

4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal.

5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas.

6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu.
7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele.
8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis.
9. Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust.
10. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toimunud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga.
11. Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud.
12. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi.
13. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu.
14. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana.
15. Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos.
16. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.

5. KLASS

Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
<p>Ajaarvamine ja ajalooallikad</p> <p>1. kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number;</p> <p>2. paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi,</p>	<p>eKr, pKr, sajand, aastatuhat, ajatelg, Rooma number, araabia number, suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis, mälestused, intervjuud, fotod,</p>

<p>ajaloosündmusi ja-perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid;</p> <p>3. paigutab ajateljele kodukohaga seotud sündmusi, võrdleb kodukoha ajaloosündmusi Eesti ajaloo sündmustega antud perioodil;</p> <p>4. teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid;</p> <p>5. iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;</p> <p>6. kasutab perekonnavaloo uurimisel eritüübilisi allikaid;</p> <p>7. teab Eliisabeti ja Saarde kihelkonnast pärit muistendeid.</p>	<p>videod, päevikud, kirjad.</p>
<p>Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu</p> <p>1. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus;</p> <p>2. kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost ja iseloomustab allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust.</p> <p>3. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;</p> <p>4. kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat, toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;</p> <p>5. teab keskaegses Pärnus asuvaid ehitisi.</p>	<p>Muistne vabadusvõitlus, Läti Henrik, maakond, Lembitu, ristiusk, kirik, (katoliku kirik, paavst), klooster, elu keskajal linnas ja maal, linnused, Pärnu Nikolai kiriku lugu.</p>

Eesti 16.-21. sajanditel

1. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos. Nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos, toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.
2. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
3. kasutab narratiivi loomisel ajaloo mõisteid asjakohases kontekstis;
4. teab Surju kandi hariduse kujunemisest.
5. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
6. nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid;
7. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos. Kirjeldab ajalooühtluse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
8. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos;
9. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; kirjeldab ajalooühtluse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
10. teab olulisematest sündmustest Pärnus ja selle lähiümbruses Teise maailmasõja ajal;
14. toob näiteid sündmustest ja protsessidest Eesti ajaloos ja isiklikus elus; toob näiteid

Liivi sõda, Balthasar Russow, Liivimaa kroonika, Põhjasõda, rehielamu ja mõis, rahvatraditsioonid, pärisorjus, Tartu Ülikool, talurahvaharidus, rahvuslik ärkamisaeg, laulu- ja mänguseltsid, I üldlaulupidu, iseseisvuse väljakuulutamise, Vabadussõda (1918-1920), Võnnu lahing - võidupüha, Tartu rahu, Vabadussõjaväestussammas Pärnus Alevi kalmistul, Eesti aeg kahe maailmasõja vahel: üldine eluolu ja kultuur, Nõukogude okupatsioon, küüditamine, Saksa okupatsioon, suur põgenemine, metsavendlus, eluolu ENSV-s, laulev revolutsioon, Balti kett, Lennart Georg Meri, Eesti 21. sajandil.

<p>ajaloomälestisest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised;</p> <p>15. teab küüditamisest Pärnus ja selle lähiümbruses;</p> <p>16. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.</p>	
6. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
Muinas- ja vanaaeg	
<p>Muinsaaeg</p> <p>1. teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;</p> <p>2. kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt;</p> <p>3. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäeva elu;</p>	<p>Esiaeg ehk muinsaaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu, eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, araabia number, Rooma number, ajalooallikad, arheoloogia, inimese kujunemine, kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, sugukond, küttimine ja korilus.</p>

<p>4. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis.</p>	
<p>Muinasaeg Eestis</p> <p>1. teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;</p> <p>2. teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust.</p>	<p>Pulli, Kunda Lammasmägi, alepõld, kindlustatud asula, kalmed, muinaspaidad Reiu jõe ääres.</p>
<p>Vanad Idamaad</p> <p>1. toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;</p> <p>2. nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust.</p>	<p>Tsivilisatsioon ehk kõrgkultuur, Egiptus ja Nilus, Mesopotaamia - Eufrat ja Tigris, Hiina - Huanghe ja Jangtse, India - Indus ja Ganges.</p>
<p>Mesopotaamia</p> <p>1. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;</p> <p>2. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos.</p>	<p>Sumerid, linnriik, Babüloonia, Hammurapi, seaduste kogu, kiilkiri, savitahvel, tsikuraat, Ištar, Marduk, potikeder ja ratas, Gilgameš.</p>
<p>Egiptus</p> <p>1. nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud</p>	<p>Vaarao, preestrid, templid, jumalad, ametnikud, orjad, hieroglüüfid, papüürus, palsameerimine,</p>

<p>tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;</p> <p>2. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;</p> <p>3. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis.</p>	<p>muumia, sarkofaag, püramiidid, kalender, aritmeetika ja geomeetria.</p>
<p>Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik</p> <p>1. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos;</p> <p>2. teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku;</p> <p>3. teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon;</p> <p>4. teab, mis on Vana Testament.</p>	<p>Tähestik, meresõitjad, Kartaago, usk ainujumalasse, Jahve, Mooses, Vana Testament, kümme käsku.</p>
<p>Vana-India ja Vana-Hiina</p> <p>1. nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;</p> <p>2. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese</p>	<p>India ja Indus, Ganges, kastisüsteem, usulised tõekspidamised, budism, kunst, kirjandus, arvutussüsteem, male, Hiina ja Huang He, Jangtse, keisririigi algus, Hiina müür, Suur Siiditee, kompass, paber, Konfutsius</p>

sotsiaalsest rollist ühiskonnas.	
Vana-Kreeka ja Vana-Rooma	
<p>Kreeka-Mükeene kultuur</p> <p>1. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;</p> <p>2. toob näiteid sündmustest ja protsessides maailma ajaloos.</p>	<p>Balkani poolsaar, Hellas ja hellenid, barbarid, Kreeka, Kreeka, Ateena, Sparta, Knossos, Mükeene.</p>
<p>Kreeka linnriigid</p> <p>1. teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;</p> <p>2. kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;</p> <p>3. toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised.</p>	<p>Polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, Perikles, Kreeka-Pärsia sõjad (Maratoni lahing).</p>
<p>Vana-Kreeka kultuur ja teadus</p> <p>1. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;</p> <p>2. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist;</p> <p>3. iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära,</p>	<p>Homeros, eeposed “Ilias” ja “Odüsseia”, Herakles, komöödia ja tragöödia, Zeus, Olümpia, olümpiamängud, 776 eKr, templid, arhitektuur, skulptuur, vaasimaalid, Herodotos, nt Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon, Aristoteles.</p>

hinnates nende usaldusväarsust.	
<p>Hellenism</p> <p>1. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;</p> <p>2. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos;</p> <p>3. teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi.</p>	<p>Aleksander Suur, hellenism, Aleksandria, seitse maailmaimet, nt Eukleides, Archimedes, Ptolemaios.</p>
Vana-Rooma	
<p>Rooma riigi tekkimine</p> <p>1. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos;</p> <p>2. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;</p> <p>3. kasutab narratiivi loomisel ajaloo mõisteid asjakohases kontekstis;</p> <p>4. paigutab ajateljele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajateljele abil ülesandeid.</p>	<p>Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma, Tiberi jõgi, Alpi mäestik, Romulus, 753 eKr, Kapitolium, foorum, ladina keel, etruskid.</p>

<p>Rooma Vabariik</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 2. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust. 	<p>Vabariik, senat, konsul, rahvakoosolek, Puunia sõjad, Hannibal, Kartaago, Caesar, leegion, kodusõda.</p>
<p>Eluolu Vanas-Roomas</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas 2. toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu 3. kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis. 	<p>Patriitsid, plebeid, rahvatribuun, perekond, ori, gladiaator.</p>
<p>Kultuur ja religioon Vanas-Roomas</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; 2. toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 3. toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna 	<p>Templid, amfiteater, akvedukt, triumf, Colosseum, kristlus, Uus Testament, piibel.</p>

vastastikusest mõjust minevikus.	
Rooma keisririik 1. toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; 2. teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele; 3. paigutab ajateljele ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; 4. nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos.	Provints, Lääne-Rooma, Ida-Rooma, Augustus, Konstantinoopol, 476, hunnid, suur rahvasterändamine.
7. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
Maailm keskajal 476–1492 1. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; 2. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste	Keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg, keskaeg Eestis, läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjäär, vasall,

<p>põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>3. mõtestab ja sõnastab ajaloolise keskkonna kujunemist oma kodukohas, selgitab keskaegse muistise tähendust keskajal ja tänapäeval Pärnus ja selle lähiümbruses (nt linnused);</p> <p>4. Iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja ülesanded, selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis;</p> <p>5. kirjeldab feodaalset hierarhiat, selgitab seoseid;</p> <p>6. võrdleb keskaja rüütlikeisuse ideaale tänapäeva käitumiseideaaliga.</p>	<p>läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, turniir, linnus.</p>
<p>Ristiusk, kirik, kultuur</p> <p>1. iseloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonna ja üksikisiku elus;</p> <p>2. nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;</p> <p>3. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;</p>	<p>Ristiusk, katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus, usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester, klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat, askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia, liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon, patt, paradiis, põrgu, piht,</p>

<p>4. teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;</p> <p>5. toob näiteid keskaja kirjandusest, kunstist ja muusikast;</p> <p>6. teab Saarde ja Eliisabeti kiriku lugu.</p>	<p>puhastustuli, romaani stiil, gooti stiil, altar, ümarkaar, teravkaar, manuskript, miniatuur.</p>
<p>Euroopa riigid varakeskajal</p> <p>1. toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;</p> <p>2. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;</p> <p>3. kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning jagunemise põhjuseid ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa).</p>	<p>Suur rahvasterändamine, germaanlased, Chlodovech, Frangi riik, Merovingid, Karolingid, Karl Suur, Verduni leping.</p>
<p>Linnad ja linnaelu</p> <p>1. kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;</p> <p>2. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;</p>	<p>Linnaõigus, raad, raekoda, turuplats, gild, tsunft, Hansa Liit, hansakaubandus, Vana-Pärnu ja Uus-Pärnu, Tallinna vanalinn.</p>

<p>3. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;</p> <p>4. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;</p> <p>5. teab Vana-Pärnu ja Uus-Pärnu linnade rajamist;</p> <p>6. teab keskaegse Tallinna kujunemise lugu.</p>	
<p>Euroopa riigid kõrgkeskajal</p> <p>1. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;</p> <p>2. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga.</p>	<p>William Vallutaja, Henry II, Karolingid ja Kapetingid, Saja-aastane sõda, Jeanne d Arc.</p>
<p>Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid, Vana-Vene riik</p> <p>1. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;</p> <p>2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab</p>	<p>Bütsants, õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik, kirikulõhe, beduiinid, Meka, Kaaba, islam, moslem, Allah, prohvet, kaliif, kalifaat, džihaad, mošee, minarett, koraan, imaam, viikingid, varjaagid, normannid, saaga, ruunikivi, valhalla, bojaar, veetše, družiina.</p>

<p>oma seisukoha ning põhjendab seda;</p> <p>3. toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi, oskusi.</p>	
<p>Ristisõjad</p> <p>1. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>2. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;</p> <p>3. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;</p>	<p>Urbanus II, Saladin, püha maa, ristisõjad, Läti Henriku Liivimaa kroonika, Liivimaa ristisõda, Lembitu.</p>
<p>Haridus, ülikoolid ja teadus</p> <p>1. loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;</p> <p>2. toob näiteid keskaja teaduste: skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteaduse</p>	<p>Kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, teaduskond, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, dispuut, skolastika, alkeemia, astroloogia.</p>

uurimismeetoditest ja –tulemustest.	
<p>Eesti keskajal</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 3. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 4. selgitab muutusi Liivimaa valitsemises peale ristisõja lõppu. 	<p>Keskaja periodiseering Eesti ajaloos, Vana-Liivimaa, Liivi sõda.</p>
<p>Maailm varauusajal 1492–1600</p>	
<p>Maadeavastused</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 2. Selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks; 3. toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 4. annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile 	<p>Marco Polo reisikirjad, kompass, astrolaab, karavell, karakk, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistadoorid, kolonialism, koloniaalimpeerium.</p>

<p>Uues Maailmas kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast.</p>	
<p>Reformatsioon ja vastureformatsioon</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi; 2. toob näiteid reformatsiooni eesmärkidest, levikust ja mõjust; 3. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 4. teab Martin Lutheri rolli reformatsioonis. 	<p>Katoliiklus, reformatsioon, usupuhastus, indulgents, tees, ketser, luterlus, Augsburgi usutunnistus, protestantlus, kalvinism, anglikaanlus, pildirüüste, Trento kirikukogu, jesuiidid, vastureformatsioon, inkvisitsioon.</p>
<p>Renessanss ja humanism</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest; 2. selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud. 	<p>Humanism, renessanss, traktaat.</p>

8. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
<p>Maailm 1600–1815</p> <p>1. Iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;</p> <p>2. selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärgi ja kokkuleppelisust.</p>	<p>Varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt.</p>
<p>Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal.</p> <p>1. toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>2. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;</p> <p>3. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis.</p>	<p>ususõda, kodusõda, protestandid, katoliiklased, hugenotid, luterlased, kalvinistid, anglikaanid, Vestfaali rahu.</p>
<p>Absolutism ja valgustus</p>	<p>Monarh, monarhia, absolutism, absoluutne monarh,</p>

<p>1. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;</p> <p>2. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;</p> <p>3. kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;</p> <p>4. loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest.</p>	<p>valgustatud absolutism, valgustatud monarh.</p>
<p>Ameerika iseseisvumine</p> <p>1. selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.-18. sajandil;</p> <p>2. teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani.</p>	<p>Koloonia, emamaa, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, põhiseadus, demokraatia.</p>
<p>Prantsuse revolutsioon ja Napoleon</p> <p>1. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise</p>	<p>Seisused, generaalstaadid, reform, revolutsioon, Asutav kogu, äärmuslus, žirondiinid,</p>

<p>võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;</p> <p>2. tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;</p>	<p>jakobiinid, terror, koodeks.</p>
<p>Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus</p> <p>1. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;</p> <p>2. toob näiteid uusaja kultuuripärandist Keilas ja selle lähiümbruses ning Eestis;</p> <p>3. toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest Surjus ja Eestis; analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus.</p>	<p>Rootsi aeg, Vene aeg, reduktsioon, restitutsioon, Uulu mõis - Surju karjamõis, Eliisabeti kirikukihelkond.</p>
<p>Kunst, kultuur ja teadus varauusajal</p> <p>1. nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;</p> <p>2. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse</p>	<p>Barokk, rokokoo, klassitsism, Kadrioru loss, Tartu Ülikooli peahoone.</p>

ja tehnika arenguga.	
Maailm 1815–1918	
Viini kongress ja Euroopa uusajal 1. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.	Kongress, lõppakt, restauratsioon, tagurlus, tasakaal.
Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine 1. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 2. selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud.	Kütused: süsi ja koks, aurumasin, võimsusühikud: hobujõud ja watt, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine.
Poliitilised õpetused 1. iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale, rahvuselule tänapäeval.	Ideoloogia, liberalism, konservatism, sotsialism, rahvuslus, natsionalism, äärmuslus, kommunism.

<p>Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid)</p> <p>1. arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1948. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle.</p> <p>Kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.</p>	<p>Rahvuslus, rahvuslik vabadusliikumine, rahvusriik, kodanlus, liberalism, vabariik, põhiseadus.</p>
<p>Kolonialism ja imperialismi kujunemine</p> <p>1. toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist;</p> <p>2. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.</p>	<p>Koloonia, koloniseerimine, kolonialism, impeerium, imperialism.</p>
<p>Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul</p> <p>1. analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis:</p> <p>2. seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega;</p>	<p>Reformid, tagurlus, dekabristid, õigeusk, isevalitsus, slavofiil, venestamine, baltisakslane, estofiil.</p>

<p>3. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;</p> <p>4. seostab eestlaste perekonnanimede saamist pärisorjuse kaotamisega, toob näiteid perekonnanimede saamislugudest;</p> <p>5. märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;</p> <p>6. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju.</p>	
<p>Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine</p> <p>1. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle;</p> <p>3. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;</p> <p>4. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide ja revolutsiooni teel, analüüsib nende protsesside erinevusi;</p> <p>5. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas</p>	<p>Antant, Kolmikliit, Keskkriigid, atentaat, läänerinne, idarinne, manööversõda, positsioonisõda, uuendused esimeses maailmasõjas, Compiègne'i vaherahu, veebruari- ja oktoobrirevolutsioon Venemaal, Lenin, kommunistid, Nõukogude Venemaa, iseseisvusmanifest, 23.-24.02.1918, Pärnu ja Pärnumaa roll Eesti iseseisvumises.</p>

<p>on mõjutanud Eesti ajalugu;</p> <p>6) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis.</p>	
<p>Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul</p> <p>1. Teab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi teadussaavutusi ja tehnilisi arenguid, sh leiutisi;</p> <p>2. teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;</p> <p>3. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.</p>	<p>Sisepõlemismootor, elekter, hõõglamp, röntgen, raudtee, raudbetoon, rahvastik, aspiriin, narkoos, süstal, pastöriseerimine, valmistoit, tärgeldamine, frakk, smoking, silinder, romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism, juugend.</p>
9. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939	
<p>Esimese maailmasõja tagajärjed</p> <p>1. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust</p>	<p>Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid,</p>

<p>lähiajaloo;</p> <p>2. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;</p> <p>3. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;</p> <p>4. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>5. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi.</p>	<p>iseseisvusmanifest.</p>
<p>Eesti vabadussõda</p> <p>1. analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;</p> <p>2. Pärnu vabadussõja mälestussammas Alevi kalmistul.</p>	<p>Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, Johan Pitka, soomusrongid ja –autod, välisriikide abi. Skulptor-kujur Amandus Adamson.</p>
<p>Demokraatia ja diktatuurid 1920.-1930. aastatel</p> <p>1. iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas;</p>	<p>Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini,</p>

<p>2. analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval;</p> <p>3. kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;</p> <p>4. tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;</p> <p>5. teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani.</p>	<p>Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt.</p>
<p>Demokraatlik ja autoritaarne Eesti Õpitulemused</p> <p>1. toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju;</p> <p>2. nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi ja toob näiteid nende tegevusest;</p> <p>3. selgitab ja toob näiteid mõistete ideoloogia, reform ja revolutsioon kohta;</p> <p>4. kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut</p>	<p>Maareform, Asutav Kogu parlamentarism, põhiseadus, vaikiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas (nt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Jüri Vilms, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik).</p>

<p>demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul.</p>	
<p>Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale; 2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 3. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 4. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 5. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; 6. teab nimetada ettevõtteid, mis tegutsesid Pärnus ja Pärnumaal kahe maailmasõja vahelisel ajal. 	<p>Konveiermeetod, inflatsioon, ülemaailmne majanduskriis, uus kurss, maaseadus, rahareform, ettevõtlus Pärnus ja Pärnumaal.</p>

<p>Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 2. toob näiteid erinevate ajastute kultuurist; 3. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; 4. mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 5. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 6. märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda. 	<p>Uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnika, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas.</p>
<p>Teine maailmasõda 1939–1945</p>	
<p>Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste 	<p>Anšluss, Münchener kokkulepe, MRP, Hispaania kodusõda, Etioopia kriis, Mandžuuria</p>

<p>põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;</p> <p>3. analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.</p>	<p>kriis, Saksamaa taasrelvastumine, Saksamaa “Kolmas riik”.</p>
<p>Teine maailmasõda</p> <p>1. toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;</p> <p>2. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.</p> <p>3. Teise maailmasõja sündmused Pärnus ja Pärnumaal.</p>	<p>Sõjategevus ida- ja läänerindel, Stalingradi lahing, teise rinde avamine (Normandia dessant), Talvesõda, Pearl Harbor, tuumarelva leiutamine ja kasutamine, koostöö liitlastega, ÜRO, Atlandi Harta, inimsusevastased kuriteod (holokaust, genotsiid).</p>
<p>Eesti Teises maailmasõjas</p> <p>1. toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;</p> <p>2. analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;</p> <p>3. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte</p>	<p>Baaside leping, baaside ajastu, annekteerimine, Konstantin Päts, küüditamine, suur põgenemine, nõukogude okupatsioon, Saksa okupatsioon, Otto Tiefi valitsus, valitsus eksiidis.</p>

<p>hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist.</p>	
<p>Maailm pärast Teist maailmasõda</p>	
<p>Külm sõda</p> <p>1. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;</p> <p>2. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos.</p>	<p>Külm sõda, Trumani doktriin, Marshalli plaan, raudne eesriie, külma sõja kriisikolled (nt Berliini kriis, Korea sõda, Suessi kriis, Kariibi ehk Kuuba kriis, Ungari ülestõus, Vietnami sõda, Praha kevad, Afganistani sõda).</p>
<p>Demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda</p> <p>1. Analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;</p> <p>2. selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;</p> <p>3. arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda.</p>	<p>Heaoluühiskond, mustanahaliste ja naiste õigused, jagatud Saksamaa, noorteliikumised, hipide liikumine, globaliseerumine, NATO, Euroopa Liit, võtmeisikud (nt. Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin L. King, Elisabeth II, Rosa Parks, Madeleine Albright, Indira Ghandi, John F. Kennedy, Richard Nixon, Mahatma Gandhi).</p>

<p>Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV</p> <p>1. analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;</p> <p>2. iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooajalooperioode.</p>	<p>NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon, poliitiline juhtimine, kommunistliku partei liidrid</p> <p>Stalinist kuni Gorbatšovini, metsavendlus, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, plaanimajandus, massirepressioonid, küüditamine, dissident, võtmeisikud (nt. Leida Laius, Johannes Käbin, Karl Vaino, Vaino Väljas).</p>
<p>Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s</p> <p>1. Kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;</p> <p>2. märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;</p> <p>3. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;</p> <p>4. mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;</p>	<p>Infotehnoloogia areng, massikultuur ja kõrgkultuuri valitud näidete põhjal.</p>

5. toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.	
<p>Eesti iseseisvuse taastamine</p> <p>1. teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;</p> <p>2. selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;</p> <p>3. selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu.</p>	<p>Laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP-AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud (nt Lennart Georg Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin).</p>
<p>Maailm 1990. aastatest alates</p> <p>1. iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;</p> <p>2. selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega;</p> <p>3. märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;</p> <p>4. analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja</p>	<p>NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).</p>

<p>kultuurile;</p> <p>5. mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga.</p>	
---	--

12. ÜHISKONNAÕPETUSE ainekava

Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises.

Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega, sh klassi, kooli ja kogukonnaga. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis roll õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade

kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena.

II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Õpitava keskmes on peamiselt õppija ise, inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. Ülevaatlilikult käsitletakse riiklike institutsioonide nagu Riigikogu ja valitsus toimimist, mõningaid õpilasi puudutavaid seadusi ning põhiseadust.

III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Tähelepanu pööratakse inim- ja kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise

mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses.

Teadmised, oskused ja hoiakud

II kooliaste

II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi.
2. Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.
3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.
4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat.
5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.
6. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust.
7. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.
8. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.
9. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.

10. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti.

11. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada.

12. Käitub teadliku tarbijana.

II kooliastme õpitulemused

II kooliastmes käsitletakse sotsiaalseid suhteid, vabatahtliku tegevuse võimalusi ja tähtsust, demokraatia põhimõtteid, toimimist ja õpilase võimalusi selles osaleda ning töö ja tarbimise teemasid.

Õpilane:

1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;

2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või sellepuudumisest;

3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;

4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;

5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;

6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;

7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;

8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;

9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;

10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;

11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;

- 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;
- 15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;
- 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;
- 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;
- 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;
- 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;
- 20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida;
- 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;
- 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;
- 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;
- 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- 25) koostab eelarve etteantud piirides;
- 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;
- 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

III kooliaste

III kooliastme õpitulemused

- 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid;

- 2) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;
- 3) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid;
- 4) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;
- 5) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur;
- 6) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;
- 7) selgitab avaliku konkursi tähtsust;
- 8) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris;
- 9) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist;
- 10) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse;
- 11) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist;
- 12) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale;
- 13) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;
- 14) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;
- 15) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma;
- 16) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;
- 17) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;
- 18) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid;

- 19) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid;
- 20) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;
- 21) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 22) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma;
- 23) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;
- 24) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;
- 25) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;
- 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;
- 27) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel;
- 28) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;
- 29) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi;
- 30) toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris;
- 31) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet;
- 32) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;
- 33) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist;
- 34) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit;
- 35) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas;
- 36) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.

6. KLASS	
Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
<p>Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine</p> <p>1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi.</p> <p>2. Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.</p> <p>3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.</p> <p>4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat. Surju Kooli Oma Riik.</p> <p>5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.</p>	<p>Kohalik omavalitsus. Saarde vallavalitsus ja volikogu. Seadus. Põhiseadus. Seadustest tulenevad õigused ja kohustused.</p> <p>Lapse õigused, peamised inimõigused, õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.</p> <p>Sõnavabadus ja selle põhimõtted.</p> <p>Demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus. Kodanikuühendused. Vabatahtlik tegevus.</p> <p>Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid. Eesti president, valitsus, valitsuse liikmed, Riigikogu.</p> <p>Surju Kooli Oma Riik, õpilaste osalemine koolielu korraldamises, Surju Kooli kodukord.</p>
<p>Allikad ja autoriõigused</p> <p>1. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste</p>	<p>Fakt ja arvamus.</p> <p>Tõenduspõhised allikad.</p>

<p>alusel hinnata allikate usaldusväärst.</p> <p>2. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.</p>	<p>Autoriõigused, autorile viitamine.</p>
<p>Kultuur</p> <p>1. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.</p> <p>2. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.</p>	<p>Kultuur, religioon, rahvus.</p> <p>Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvusrühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm).</p> <p>Pere ja suguvõsa, kogukond.</p> <p>Võrdõiguslikkus, sooline võrdõiguslikkus. Sallivus.</p>
<p>Planeerimine ja tarbimine</p> <p>1. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti.</p> <p>2. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada.</p> <p>3. Käitub teadliku tarbijana.</p>	<p>Aja- ja kulutuste planeerimine, tarbimine ja tarbija, raha kogumine, säästmine ja laenamine.</p> <p>Tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale</p> <p>Turvalisus. Turvalised valikud seoses raha ja tarbimisega. Risk. Riskeerimise viisid.</p> <p>Elukutsed ja ettevõtted kodukohas.</p>
<p>9. KLASS</p>	

Õpitulemused	Õppesisu (sh praktiliste tööde loetelu)
<p>Ühiskond inimese elus</p> <p>1. Teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris.</p> <p>2. Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.</p> <p>3. Teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist.</p> <p>4. Analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.</p> <p>5. Võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel.</p> <p>6. Mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul.</p> <p>7. Toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta</p>	<p>Ühiskonna mõiste. Ühiskonna struktuur, ühiskonna kolm sektorit.</p> <p>Kodanikud ja mittekodanikud Eesti ühiskonnas.</p> <p>Kodanike ja mittekodanike õigused ja kohustused.</p> <p>Õpilase õigused ja kohustused.</p> <p>Õiguste ja kohustuste omavaheline seotus. Õpilase võimalused osaleda kohaliku kogukonna raames, sh koolis.</p> <p>Kultuur. Erinevad kultuurid. Eesti kui multikultuurne ühiskond. Eesti kultuur, selle säilitamise olulisus. Kultuuripärand. Subkultuurid.</p> <p>Koostöö erinevate kultuuride vahel.</p> <p>Inimese identiteet. Identiteedi erinevad tahud.</p> <p>Stereotüübid, sh soostereotüüpsed hoiakud.</p> <p>Diskrimineerimine. Sallivus ja sallimatus.</p> <p>Vaenukõne. Erinevad riskid, sh stereotüüpse käitumisega seonduvad. Riskide ennetamise võimalused, lahendamise viisid.</p>

<p>eesti kultuuris.</p> <p>8. Mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet.</p> <p>9. Selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele.</p> <p>10. Märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi.</p> <p>11. Toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale.</p> <p>12. Analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist.</p> <p>13. Selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit.</p> <p>14. Toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas.</p> <p>15. Analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.</p>	
<p>Demokraatlik ühiskond</p> <p>1. Teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas</p>	<p>Demokraatia mõiste. Demokraatia tunnused ja põhimõtted. Demokraatia, diktatuur (autoritaarne ja</p>

<p>osalemise võimalusi, toob näiteid.</p> <p>2. Loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur.</p> <p>3. Toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides.</p> <p>4. Märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma.</p> <p>5. Teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid.</p>	<p>totalitaarne riik). Demokraatia ohud tänapäevases maailmas.</p> <p>Õigusriik, tunnused, toimimise põhimõtted.</p>
<p>Riik, riikide ühendused</p> <p>1. Analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid.</p> <p>2. Selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;</p> <p>3. Selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet.</p> <p>4. Nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku</p>	<p>Riik, riigi tunnused. Eesti Vabariik. Eesti riiklikud institutsioonid. Riigikogu, valitsus, president, KOV, õiguskantsler, riigikontroll, Eesti Pank ja nende ülesanded.</p> <p>Eesti Vabariigi põhiseadus. Riike ühendavad rahvusvahelised organisatsioonid. Euroopa Liit.</p> <p>Euroopa Liidu kodaniku mõiste, sellega seotud õigused ja võimalused. NATO ja ÜRO roll rahvusvahelistes suhetes.</p>

omavalitsuse peamisi ülesandeid.

5. Teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma.

6. Toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga.